

УДК 371.48 Сухомлинський

В.Л.Федяєва

проректор, завідувач кафедри педагогіки та психології

Херсонського державного університету

Громадянське виховання дітей в сім'ї у науковому доробку

В.О.Сухомлинського

У публікації автором розглянуто громадянське виховання дітей в сім'ї у науковому доробку В.О.Сухомлинського. На основі наукового доробку висвітлено основні положення громадянського виховання дітей в сім'ї.

Ключові слова: громадянське виховання, педагогічна система В.О.Сухомлинського, сімейні цінності, цінності громадянського суспільства.

В умовах розбудови громадянського суспільства в Україні значно зростає значущість сім'ї, батьків у формуванні молодих громадян України. Питання громадянського виховання дітей та молоді посідають чільне місце в педагогіці, історії педагогіки.

До проблем громадянського виховання у своїх наукових працях, дослідженнях зверталися як вітчизняні (К.Ушинський, В.Сухомлинський, М.Стельмахович), так і зарубіжні вчені (Г.Кершенштейнер, П.Блонський).

Аналіз історико-педагогічної літератури свідчить, що одним із засновників громадянського виховання є німецький педагог Г.Кершенштейнер, який ще на початку ХХ століття визначив, що громадянське виховання формує у молодих людей необхідність слугування громаді.

В історії педагогіки існують підходи до тлумачення “громадянське виховання”, до визначення мети, завдань, напрямів його реалізації. Вітчизняний учений К.Ушинський у своїх працях довів, що основу

громадянського виховання становлять такі складові, як почуття національного самоусвідомлення, так і безмежна любов до Батьківщини. Інший підхід до визначення завдань громадського виховання був у російського вченого П.Блонського. Його праці свідчать про те, що громадянське виховання передбачає такий компонент як політичне, що стосується безпосередньо виховання особистості, то саме воно (громадянське виховання) є фундатором моральності.

Завдання, зміст, форми, прийоми і методи громадянського виховання значною мірою визначаються “об’єктивним станом країни, рівнем розвитку демократії і гуманності в суспільстві. Водночас, рівень розвитку суспільства багато в чому залежить від позиції кожної людини” [2].

Одним із важливих напрямів громадянського виховання є формування у дітей громадянської дії, яка дає змогу людині на практиці реалізувати свої можливості в суспільстві. Досягти такого рівня реалізації можливо за умови формування правової культури, яка сприяє людині виконувати свої обов’язки у ставленні до своєї країни і з повагою ставитися до інших громадян.

На сьогодні в науково-педагогічній літературі, навчальних підручниках і посібниках з педагогіки громадянське виховання розглядають у тісній єдності з моральним, патріотичним, правовим вихованням.

Громадянський досвід отримує дитина в навчальних закладах, неформальних колективах, дитячих та молодіжних об’єднаннях, сім’ї тощо.

Таким чином, слід зазначити, що формування ціннісних орієнтацій молоді у контексті громадянського суспільства є першочерговим завданням державної стратегії в Україні. Соціально-економічні й політичні процеси, що відбуваються в країні, актуалізують необхідність виховання особистості, здатної здійснювати самостійний ціннісний вибір, визначати свою громадянську позицію та моральні орієнтири своєї життєдіяльності.

Особливе місце в розв’язанні цих нагальних питань на всіх етапах розвитку суспільства та державотворення відведено сім’ї. Саме сім’я,

сімейні цінності є фундаторами громадянського суспільства, носіями цінностей громадянського виховання дітей та молоді.

Питання сімейного виховання дітей та молоді сьогодні є досить актуальними у педагогічній науці. З огляду на наш науковий пошук, ми, по-перше, досліджували такий напрям, як громадянське виховання, формування громадянина України. По-друге, виходили з того, що на всіх історичних етапах розвитку українського суспільства сім'я завжди була фундатором збереження національних, культурних, духовних, державних інтересів і спрямовували виховну роботу в родині на виховання майбутнього громадянина України.

В українській родині завжди існували ідеали сім'ї, на них із покоління в покоління передавалися звичаї і традиції сім'ї щодо виховання молоді взагалі і громадянського виховання зокрема. Громадянська позиція виховувалась як ... “відчуття особистої належності до рідної землі, держави, сім'ї, роду, способів життя, традицій і звичаїв, відповідальності, захисту і збереження їх, розвитку й примноження, добробуту країни” [3, с.189].

Історія також дає підстави говорити й про те, що сім'я зі своїм консерватизмом, культом і авторитетом батьків, старших членів родини у певні історичні часи розвитку суспільно-економічних відносин не завжди сприяла розвитку демократичних традицій. Ці уроки минулого треба враховувати в сьогоденні. Маємо приклади, коли в сім'ї й діти засвоювали такі відносини, як поділ влади, чітка вікова ієрархія, безумовне підпорядкування тощо. Цю історичну дійсність слід пам'ятати, формувати у молоді думку про те, що демократія – найцінніша та найбільш ефективна форма життєдіяльності держави і суспільства, яка базується на народовладді, рівноправності, свобод і особистості. Якщо людина живе у демократичній країні, то вона може самореалізуватися, проявляти ініціативу й творчість у всіх сферах життя - в навчанні, освіті, вихованні. Саме в сім'ї дитина повинна отримати перші уроки демократизму, довіри і толерантності. Для молодого покоління цінним є усвідомлення того, що

принципи демократії в державному житті можуть позитивно вплинути на цивілізовану організацію стосунків сім'ї у соціально-культурній сфері.

Аналіз вітчизняної теорії й практики громадянського виховання дає підстави стверджувати, що громадянське виховання тривалий період здійснювалося дуже повільно. Значною мірою це пояснюється відсутністю досвіду, суспільних традицій громадянського виховання молоді, духовною спустошеністю, політичною і загальною життєвою апатією певної кількості громадян українського суспільства.

Основна мета громадянського виховання полягає у вихованні в молоді моральних ідеалів суспільства, відчуття необхідності діяльності на благо суспільства, країни; чесне ставлення до громадян своєї країни, а також інших країн. Громадянське виховання дає змогу людині відчувати себе юридично, соціально, морально й політично дієздатною.

В історії педагогіки громадянське виховання молоді формувалось під впливом народної педагогіки, а також знайшло подальше втілення в теоретичних працях із класичної зарубіжної педагогіки (Я.А. Коменський, Дж.Локк, Й.І.Песталоцці та ін.).

Багато актуальних для сьогодення положень щодо громадянського виховання молоді знаходимо також у працях відомих вітчизняних педагогів, громадських діячів і просвітників. Особливу увагу питанням громадянського виховання, вихованню громадянина приділяв В.Сухомлинський. Кожна його праця пронизана ідеєю про те, що саме моральні цінності є основою громадянського виховання: “На мою думку, дуже важливо, щоб з дитинства в людини було духовне життя в світі моральних цінностей – святинь нашої ідеології, нашої Батьківщини, нашої історії, нашого народу. Суть духовного життя маленького громадянина повинна бути в захопленні, одухотворенні красою людини й красою ідеї, у прагненні стати справжнім патріотом, справжнім борцем. Той, хто живе в світі моральних цінностей, з малих років відчуває себе сином Батьківщини” [8, с.159].

В.Сухомлинський вважав сім'ю невід'ємною складовою соціальної структури суспільства і віддавав належну роль сім'ї у вихованні громадянина країни. Стабільність, демократизм, гуманізм і моральний клімат суспільства, на його думку, багато в чому залежить саме від сім'ї, етичних норм і правил поведінки, які панують у родині. Вчений наголошував, що сім'я – першооснова, де “... шліфуються найтонші грані людини-громадянина, людини-трудівника, культурної особистості. Із сім'ї починається суспільне виховання, тут, образно кажучи, закладається коріння, з якого виростають і гілки, і квіти, і плоди. Сім'я – джерело, водами якого живиться повноводна річка нашої держави” [8, с.368].

Для того, щоб допомогти дитині стати повноцінним і повноправним членом суспільства сім'я покликана зосередити спеціальні зусилля на тому, аби сприяти посиленню виховного впливу батьків на формування громадянськості, любові до Батьківщини, установленню духовної єдності поколінь. Усі концептуальні положення В.Сухомлинського з питань сімейного виховання концентруються навколо виховання у дітей означених якостей. Він наполягав, щоб спочатку сім'я, потім сім'я разом зі школою використовували в роботі з дітьми всі джерела, які живлять любов до Батьківщини, починаючи з любові дитини до батьків та інших членів сімейного середовища, місця, де вона народилася і зростала. Невипадково видатний учений так часто асоціював поняття “мати” і “Батьківщина”.

Щоб підвищити якість виховного впливу сім'ї на становлення та розвиток у дітей громадянських і патріотичних якостей В.О.Сухомлинський вважав за потрібне:

а) вдаватись до таких виховних засобів, які сприяють розвитку у дітей потягу до героїчного і величного. Ідея відданості й вірності Батьківщині, – стверджував педагог, стає переконанням тільки тоді, коли Батьківщина постає перед дитиною в ореолі героїчного і прекрасного. Багаторічний досвід виховання став для В.Сухомлинського основою для висновку: “сила і ефективність патріотичного виховання зумовлюється тим,

як глибоко ідея Батьківщини оволодіває особистістю, наскільки яскраво бачить людина світ і саму себе очима патріота” [6, с. 210];

б) якомога повніше використовувати потенціал виховної дії патріотичних ритуалів і традицій, присвячених героїчним подіям у житті нашого народу. “Від того, як ставиться людина в роки дитинства до героїчного подвигу своїх батьків і дідів, – наголошував у цьому зв’язку В.О. Сухомлинський, – залежить її моральне обличчя, ставлення до суспільних інтересів, до праці на благо Батьківщини [5, с. 262];

в) заповнити життя дитини доступними для її віку громадянськими справами. Громадянська зрілість, зауважував педагог, не падає з неба, не вкладається в паспорт як додаток, її корені сягають у дитинство і отроцтво;

г) з раннього віку відкривати перед дитиною через навколишнє середовище ті джерела, які посилюють почуття любові до Батьківщини. Йдеться про включення дітей у світ природи, осмислення її гармонії і краси те, що формує у свідомості дитини образ Батьківщини-матері, має бути хвилюючим, принадним і красивим. Тільки за цих умов у пам’яті дитини залишається глибокий слід “патріотичного бачення” [8, с.436].

Не потребує доказів той факт, що В. Сухомлинський високо оцінив роль і значення сім’ї у вихованні підростаючого покоління. У величезному педагогічному доробку українського педагога важко навіть знайти праці, в яких би він не оспівував, не опоетизовував сім’ю, не піклувався її проблемами. Вражає не тільки наукова виваженість і переконливість його тверджень і висновків, але їх емоційність і художність. Сім’я, в інтерпретації педагога, – це казкова піна морська, з якої народжується краса, і якщо немає таємничих сил, які породжують цю людську красу, функція школи завжди буде зводитися до перевиховання [4, с.3].

Як першооснова виховання, зауважував В.О.Сухомлинський, сім’я чинить найбільший вплив на розвиток суспільства і особистості. Всупереч позиції офіційних властей, які недооцінювали, а то й ігнорували роль і значення сімейного виховання у цілісному процесі становлення особистості,

видатний педагог протиставив власну точку зору: відмовитися від прожекторських планів та штучних експериментів і повною мірою використати виховний потенціал сім'ї як засіб кращих особистісних якостей підростаючої людини.

Виховання дітей, наголошує В. Сухомлинський, вимагає від батьків величезного напруження сил, веде не лише до гармонійного розвитку дітей, але й до самовизначення батьків, утвердження їх людської гідності. “Є десятки, сотні професій, спеціальностей, робіт – зазначає педагог, - один будує залізницю, інший зводить житло, третій вирощує хліб, четвертий лікує людей, п'ятий шиє одяг. Та є найуніверсальніша – найскладніша і найблагородніша робота, єдина для всіх і водночас своєрідна, неповторна в кожній сім'ї – це творення людини” [8, с.188-189].

В.Сухомлинський довів, що громадянське виховання ґрунтується на духовному багатстві народу, його мудрості, традиціях і звичаях, народній педагогіці, і що в цій виховній системі сім'я посідає чільне місце і є носієм цінностей громадянського суспільства.

Література:

1. Боришевський М.Й. Духовні цінності в становленні особистості – громадянина // Педагогіка та психологія. – 1997. - № 1. – С.144.
2. Педагогический энциклопедический словарь / Гл. ред. Б.М. Бим-Бад. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2002. – 528 с.
3. Постовий В.Г. Ціннісні орієнтації української сім'ї (історико-педагогічний аспект)// Педагогіка та психологія. – 1997.- № 1.– С. 185.
4. Сухомлинский А.В. Мудрость родительской любви. – М.: Молодая Гвардия, 1988. – 304 с.
5. Сухомлинский А.В. Сердце отдаю детям. – К.: Радянська школа. – 1969. – с.262

6. Сухомлинский В. А. Рождение гражданина. – М.: Молодая гвардия, 1971. – С.210
7. Сухомлинська О.В. Сучасні цінності у вихованні: проблеми, перспективи// Шлях освіти. – К., 1996. – С.24-25.
8. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т.2. – К.: Радянська школа, 1976. – 670 с.